

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งพัฒนากระบวนการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม สำหรับครู สังกัดศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ซึ่งผู้วิจัยขอสรุปสาระสำคัญต่าง ๆ ในการวิจัยไว้ ดังนี้ การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1. ศึกษาปัญหาและแนวทางการจัดการแหล่งเรียนรู้ สำหรับครู 2. พัฒนาการกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) เพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับ ครู 3. ศึกษาผลการใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) เพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับ ครู และ 4. ศึกษากลไกการนำกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) เพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม ไปขยายผลสู่สถานศึกษา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ 1) แผนกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) 2) แบบสัมภาษณ์กลุ่ม 3) แบบประเมินทักษะกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) สำหรับครู 4) แบบประเมินแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครู และ 5) แบบประเมินความพึงพอใจของ ครูต่อการใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) เพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครู โดยมี การพัฒนากระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) ทั้งหมด 6 ขั้นตอน ประกอบด้วย 1) ร่วมวิเคราะห์ Analyze ใช้กิจกรรม World Cafe แบ่งกลุ่มเป็นครูผู้สอน ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาที่ตนเองพบเจอ ในประเด็นที่ศึกษา คือ (1) ด้านผู้เรียน (2) ด้านกระบวนการสอน (3) ด้านเนื้อหาการสอน (4) ด้านการมี ส่วนร่วมกับแหล่งเรียนรู้ 2) ร่วมออกแบบ Design เป็นการใช้กิจกรรมการเดินทางสายบุรี โดยมีวิธีการ ลงพื้นที่ศึกษาแหล่งเรียนรู้ในอำเภอสายบุรี โดยร่วมกันออกแบบกิจกรรมการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม เพื่อออกแบบกิจกรรมจากกิจกรรม Analyze 3) ร่วมพัฒนา Develop ใช้กิจกรรม Coach teaching เป็น กระบวนการร่วมกันพัฒนาแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม โดยใช้ข้อค้นพบจากกิจกรรม Design เลือกลงพื้นที่ศึกษาแหล่งเรียนรู้ที่สอดคล้องกับสาระวิชาที่ตนเองรับผิดชอบ โดยมีเนื้อหา คือ ชื่อสาระ ชื่อแหล่ง เรียนรู้ วัตถุประสงค์ สื่อการเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ และการวัดการประเมินผล จากนั้นให้ร่วมกัน นำเสนอ เพื่อวิพากษ์และให้ข้อเสนอแนะ โดยมีผู้วิจัยเป็นผู้จัดบันทึก และรวบรวมข้อมูล และมีการ ประเมินแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมของครู 4) ร่วมนำไปใช้ Implement ใช้กิจกรรม Let's go โดยให้ครูผู้สอนนำแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม (ร่าง) จากการ Develop ไปใช้กับรายวิชาที่ตนเอง รับผิดชอบกับผู้เรียน และครูร่วมกันเสนอเพื่อวิพากษ์ผลการใช้แผนการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมและให้ ข้อเสนอแนะ โดยมีผู้วิจัยเป็นผู้จัดบันทึก สังเกตการณ์และรวบรวมข้อมูล รวมทั้งประเมินแผนการจัดการ

แหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมของครู 5) ร่วมประเมินผล Evaluate โดยใช้กิจกรรม Take lessons ในการถอดบทเรียนของครูผู้สอน ให้สะท้อนผลการนำแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมไปใช้เพื่อพัฒนาและปรับปรุง โดยใช้ข้อมูลสะท้อนกลับและมีการประเมินทักษะกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) เพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม และประเมินความพึงพอใจของครูต่อกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) และ 6) ร่วมขยายผล Scale-up โดยจัดเวทีนำเสนอด้วยกิจกรรม Learning Exchange ร่วมกับผู้บริหารสถานศึกษา เพื่อหาแนวทางการขยายผลกลไกการนำกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) ที่พัฒนาไปใช้และสามารถนำไปขับเคลื่อนให้เกิดประโยชน์ต่อผู้บริหาร ครู ผู้เรียน ชุมชนและเครือข่าย เพื่อนำไปสู่การจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมที่มีประสิทธิภาพต่อไป

5.1 สรุปผลการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1. ศึกษาปัญหาและแนวทางการจัดการแหล่งเรียนรู้สำหรับครู 2. พัฒนากระบวนการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครู 3. ศึกษาผลการใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครู และ 4. ศึกษากลไกการนำกระบวนการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครูไปขยายผลสู่สถานศึกษา กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้บริหารสถานศึกษาจำนวน 1 คน ครูผู้สอน จำนวน 5 คน นักศึกษา สกร. อำเภอสายบุรี จำนวน 30 คน ผู้นำชุมชน จำนวน 3 คน และ ผู้นำทางศาสนา จำนวน 2 คน โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ 1) กระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) 2) แบบสัมภาษณ์กลุ่ม 3) แบบประเมินแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้สำหรับครู 4) แบบประเมินทักษะของครูต่อกระบวนการแบบมีส่วนร่วม 5) แบบประเมินความพึงพอใจของครูต่อกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) โดยใช้สถิติเชิงพรรณนาและการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ปัญหาการจัดการแหล่งเรียนรู้สำหรับครู ประกอบด้วย ด้านผู้เรียน กระบวนการสอน เนื้อหาการสอน และการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชน ส่วนแนวทางการจัดการแหล่งเรียนรู้สำหรับครู ประกอบด้วย การใช้แหล่งเรียนรู้บูรณาการกับรายวิชาที่เกี่ยวข้อง การสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ การจัดประสบการณ์ให้ผู้เรียนโดยยึดหลักการมีส่วนร่วม การออกแบบเทคนิคและกระบวนการเรียนรู้ในการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับภาคีเครือข่าย 2. ผลการพัฒนากระบวนการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครู ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน คือ ร่วมวิเคราะห์ ร่วมออกแบบ ร่วมพัฒนา ร่วมนำไปใช้ ร่วมประเมินผล และร่วมขยายผล โดยได้รับการ

ประเมินคุณภาพในระดับดีมาก 3) ผลการใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครู พบว่า ครูสามารถพัฒนาแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้และกิจกรรมการเรียนรู้จำนวน 5 แผน ได้แก่ “ชมรมสยิด -ชมอาหาร -สานภูมิปัญญา- สร้างสังคมวัฒนธรรม- ตามวิถีมุสลิม” การออกแบบแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้ของครู โดยได้รับการประเมินคุณภาพระดับดี ($\bar{x} = 4.18$, S.D.=0.80) ครูมีทักษะในการจัดการแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการแบบมีส่วนร่วมโดยได้รับการประเมินคุณภาพระดับดี ($\bar{x} = 3.96$, S.D.=0.68) และมีความพึงพอใจของครูต่อกระบวนการแบบมีส่วนร่วมโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 4.20$, S.D.=0.58) และ 4. ผลการศึกษากลไกการนำกระบวนการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครูไปขยายผลสู่สถานศึกษา จากการจัดเวทีนำเสนอพบว่ากลไกการพัฒนา ประกอบด้วย กลไกด้านการบริหารจัดการ กลไกด้านวิชาการ กลไกด้านแรงจูงใจ และกลไกด้านเครือข่าย สามารถนำไปขับเคลื่อนให้เกิดประโยชน์ต่อผู้บริหาร ครูผู้สอน ผู้เรียน ชุมชนและเครือข่าย เพื่อนำไปสู่การจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมที่มีประสิทธิภาพต่อไป

5.2 อภิปรายผล

จากผลการวิจัยเรื่องการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมโดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมสำหรับครู สังกัดศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี สามารถนำมาอภิปรายผลได้ ดังนี้

1. ผลการศึกษาปัญหาและแนวทางการจัดการแหล่งเรียนรู้สำหรับครู

จากกลุ่มเป้าหมาย โดยการสัมภาษณ์กลุ่ม สรุประเด็นศึกษาเป็น 4 ด้าน แบ่งเป็น 2 หัวข้อ คือ 1. ปัญหาการจัดการแหล่งเรียนรู้สำหรับครู 2. แนวทางการจัดการแหล่งเรียนรู้สำหรับครู โดยผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1.1 ปัญหาการจัดการแหล่งเรียนรู้สำหรับครู

1) ปัญหาด้านผู้เรียน ผู้เรียนขาดการเรียนรู้ด้วยตนเอง นักเรียนขาดทักษะกระบวนการ และประสบการณ์ในการวิเคราะห์ความต้องการการเรียนรู้ของตน ขาดการมีส่วนร่วมในการวางแผนและกำหนดจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้ และขาดประสบการณ์ตรงในการเรียนรู้ตามสภาพจริง นักเรียนขาดเป้าหมายในชีวิตที่ชัดเจน นักเรียนขาดแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ มักจะสนใจเรื่องบันเทิงมากกว่าสาระหลักที่ควรเรียนรู้ตามหลักสูตร จึงทำให้ไม่สามารถวางแผนการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง

2) ปัญหาด้านกระบวนการสอน ครูผู้สอนจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแบบบรรยายมากกว่าแบบลงมือปฏิบัติ ขาดเทคนิคการจัดกิจกรรมการเรียนรู้หรือสอนไม่หลากหลายวิธี ยังขาดเทคนิคการชี้แนะและแนะนำแก่ผู้เรียนในเรื่องการวางแผนการเรียนรู้ การดำเนินการตามแผน การวัดและประเมินผล ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวัชรพล วิบูลยศรีน (2561) ได้สรุป แนวทางการจัดการเรียนรู้ของผู้สอนเพื่อดำเนินการส่งผ่านเนื้อหาไปยังผู้เรียนผ่านกิจกรรมและสื่อการเรียนการสอนประกอบด้วย การกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ วิธีการบรรลุหรือไปยังเป้าหมายและวิธีการวัดคุณภาพของการบรรลุเป้าหมาย

3) ปัญหาด้านเนื้อหาการสอน ที่เน้นเนื้อหาวิชามากกว่าการสร้างเสริมประสบการณ์ตรงให้กับผู้เรียน ทำให้ไม่เกิดกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองในการจัดการแหล่งเรียนรู้สำหรับตัวครูและตัวผู้เรียนโดยตรง ทำให้เนื้อหาวิชากับสื่อหรือแหล่งเรียนรู้ในการจัดกระบวนการสอนของครูไม่บูรณาการร่วมกับชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของประยูร เครื่องกันท์ (2563) ได้ทำการศึกษาการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เพื่อสนับสนุนการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 โรงเรียนชุมชนบ้านเจียด สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา อุบลราชธานีเขต 2 พบว่า 1) มีการจัดแหล่งเรียนรู้ที่เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้แต่ยังไม่เกิดประสิทธิภาพ ส่วนแหล่งเรียนรู้สนับสนุนด้านวิชาการ ครูขาดความรับผิดชอบในการบริหารจัดการที่ดี ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วน ครูขาดการดูแลรับผิดชอบแหล่งเรียนรู้อย่างเต็มที่

4) ปัญหาด้านการมีส่วนร่วมกับแหล่งเรียนรู้ การจัดการแหล่งเรียนรู้ร่วมกับสถานศึกษา ยังขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน สถานศึกษาและชุมชนขาดแคลนแหล่งความรู้ แหล่งวิทยากร และเทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ มีข้อมูลคลังภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ชัดเจนหรือไม่เป็นระบบและขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสาวิตรี บุญยพันธ์ (2563) ได้ทำการศึกษาแนวทางการบริหารการจัดการแหล่งเรียนรู้ในชุมชน พบว่าสภาพและปัญหาการดำเนินงานเกี่ยวกับการบริหารแหล่งเรียนรู้ในชุมชน มี 4 ด้าน ดังนี้ 1. ด้านการวางแผน คือยังไม่มีส่วนร่วมในการวางแผนการบริหารแหล่งเรียนรู้ชุมชน 2. ด้านการดำเนินงาน คือ ขาดการเข้าใช้แหล่งเรียนรู้ชุมชน 3. ด้านการติดตามผลและการนิเทศ คือ ขาดการบันทึกข้อมูลการเข้าใช้แหล่งเรียนรู้และการนิเทศติดตามไม่ต่อเนื่องเท่าที่ควร และ 4. ด้านการประเมินผล คือ บางพื้นที่ยังขาดการประเมินผลที่เป็นเอกสารหลักฐานที่ชัดเจน

ในภาพรวมปัญหาที่พบบนนั้นสอดคล้องกับความท้าทายการศึกษาในพื้นที่จังหวัดชายภาคใต้ของ Assalihee and Boonsuk (2020) ที่พบว่า ทิศนคติของอิสลามศึกษาครูส่วนใหญ่ยึดติดกับรูปแบบการสอนแบบเดิม โดยอาศัยเนื้อหาสาระที่เป็นเช่นนั้นเกี่ยวข้องกับความต้องการของสังคมโลกน้อยลง และกระบวนการพัฒนายังคงอยู่ไม่ชัดเจน ดังนั้นปัญหาในข้างต้นนั้น จึงเป็นอุปสรรคสำคัญที่สุดปัจจัยด้านความสามารถในการสอนและความสามารถในการปรับตัวที่ขัดขวางการพัฒนาการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองโลกแห่งศตวรรษที่ 21 ซึ่งต้องนำกระบวนการมีส่วนร่วมของครูร่วมกับชุมชนในการพัฒนา กิจกรรมดังกล่าว ซึ่งเป็นแนวทางที่ช่วยพัฒนาการจัดการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพ

1.2 แนวทางการจัดการแหล่งเรียนรู้สำหรับครู

1) แนวทางการจัดการเรียนรู้ด้านผู้เรียน ควรส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียนโดยการใช้แหล่งเรียนรู้ในการจัดประสบการณ์ตรงให้เกิดกับผู้เรียน บูรณาการกับรายวิชาที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากแหล่งการเรียนรู้เป็นสิ่งที่ผู้เรียนและประชาชนในชุมชนทุกเพศทุกวัย ซึ่งสอดคล้องกับ สุมาลี สังข์ศรี, 2555 ที่กล่าวว่า ผู้เรียนสามารถได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง โดยเลือกศึกษาจากแหล่งวิทยาการชุมชนต่างๆ ตามที่สถานศึกษากำหนดหรือความสนใจของผู้เรียนเอง จึงทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง (SDL) อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้แบบ SLD ของผู้เรียน จากการนำเสนอโดย Leach (2000) โดยกล่าวว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการเรียนรู้แบบ SDL จะประกอบด้วยคุณลักษณะของการจัดการเรียนการสอน (Characteristics of teaching and learning transaction) และคุณลักษณะของผู้เรียน (Characteristics of the Learner) ซึ่งส่งผลต่อการเรียนรู้แบบ SDL ของผู้เรียน ภายใต้มีบริบททางสังคมของผู้เรียน

2) แนวทางการจัดการเรียนรู้ด้านกระบวนการสอน ควรส่งเสริมการสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ ฝึกให้ผู้เรียนมีการพัฒนาตนเอง ทั้งด้านทฤษฎี ปฏิบัติ กระบวนการคิด โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในการปรับเปลี่ยนวิธีการสอนที่หลากหลายโดยการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้มีความสำคัญต่อการเสริมสร้างการพัฒนาการคิด เช่น การแก้ปัญหา การให้เหตุผลและการประเมินอย่างมีวิจารณญาณ ซึ่งสอดคล้องกับอารณ์ ใจเพียง (2553) ได้อธิบายถึงความสำคัญของแผนการจัดการกระบวนการสอน ผู้สอนต้องศึกษาหลักสูตรทั้งด้านจุดประสงค์การสอนเนื้อหาสาระที่จะสอนการจัดการกิจกรรมการเรียนการสอน การใช้สื่อการสอน การวัดและประเมินผล จากนั้นจัดทำเป็นแผนการสอน เมื่อผู้สอนสอนตามแผนการสอน ทำให้เป็นการสอนที่ตรงตามจุดมุ่งหมายและทิศทางของหลักสูตร

3) แนวทางการจัดการเรียนรู้ด้านเนื้อหาการสอน ควรส่งเสริมการจัดประสบการณ์ให้ผู้เรียน โดยยึดหลักการมีส่วนร่วม ซึ่งการจัดการศึกษาโดยการมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม ร่วมทำ ร่วมแก้ไข และร่วมมือผลประโยชน์การทำงานร่วมกับกลุ่ม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความร่วมมือร่วมใจ

4) แนวทางการจัดการเรียนรู้ด้านการมีส่วนร่วมกับแหล่งเรียนรู้ ควรส่งเสริมการออกแบบเทคนิคและกระบวนการเรียนรู้ในการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ในชุมชนแบบมีส่วนร่วมกับภาคีเครือข่าย เนื่องจากแหล่งเรียนรู้มีความสำคัญต่อการจัดการศึกษา ตามนโยบายการดำเนินงานของกรมส่งเสริมการเรียนรู้ ด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชน โดยส่งเสริมการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชนโดยใช้แหล่งเรียนรู้ชุมชนเป็นฐาน สนับสนุนให้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนโดยใช้แหล่งเรียนรู้ชุมชนที่ดำเนินการอยู่แล้วให้เกิดประโยชน์สูงสุด การเข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความสนใจและวิถีชีวิตของผู้เรียนทุกกลุ่มเป้าหมาย สอดคล้องกับการศึกษาตามอัธยาศัย ในพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ.2551 ได้ให้คำจำกัดความของการศึกษาตามอัธยาศัย ไว้ว่าเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ในวิถีชีวิตประจำวันของบุคคล โดยบุคคลสามารถเลือกที่จะเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ตามโอกาส ความพร้อม ความสนใจ ความต้องการ และศักยภาพในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล เพื่อให้เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน ช่วยให้การจัดการศึกษามีคุณภาพ ดังนั้นปัญหาและแนวทางการจัดการแหล่งเรียนรู้ของสถานศึกษา ส่งผลต่อการจัดการเรียนการสอนเป็นอย่างมาก เพราะในอดีตมักจะถูกจำกัดอยู่ภายในชั้นเรียน โดยมีครูเป็นผู้ถ่ายทอดความคิดให้แก่ผู้เรียน ทำให้คุณภาพการศึกษาของคนไทยมีค่าเฉลี่ยต่ำลง และมีมาตรฐานค่อนข้างต่ำ เมื่อเทียบกับอีกหลายประเทศในระดับเดียวกัน การศึกษาขาดเอกภาพด้านนโยบาย สถานศึกษาขาดอิสระและความคล่องตัว ในการบริหารจัดการขาดการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน ชุมชนและสถาบันทางสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย ศิลปะไทยที่ทรงคุณค่าถูกละเลย สถาบันศาสนา ซึ่งเคยเป็นพลังสำคัญและเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ได้รับการยอมรับในฐานะที่พึ่งทางใจน้อยลง (สุทธิพงษ์ บัญผดุง, 2558)

2. ผลการพัฒนากระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) เพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม

ผู้วิจัยได้พัฒนากระบวนการแบบมีส่วนร่วมสำหรับครู มี 6 ขั้นตอน ประกอบด้วย

2.1 ร่วมวิเคราะห์ Analyze ใช้กิจกรรม World Cafe แบ่งกลุ่มเป็นครูผู้สอน ผู้นำชุมชน และผู้นำทางศาสนา ใช้แบบสัมภาษณ์กลุ่ม ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาที่ตนเองพบเจอในประเด็นที่ศึกษา จัดกิจกรรมโดยวิเคราะห์ปัญหาโดยใช้กลุ่มเป้าหมายร่วมกัน คือ 1.ด้านผู้เรียน 2. ด้านกระบวนการสอน 3.ด้านเนื้อหาการสอน และ 4. ด้านการมีส่วนร่วมกับแหล่งเรียนรู้ ผลจากการจัดกิจกรรม พบว่า ครูทราบถึงปัญหาและแนวทางการจัดการแหล่งเรียนรู้สำหรับครู สังกัดศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับ Assalihee and Boonsuk. (2020) ที่พบปัญหาของการจัดการสอนมีการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์ในศตวรรษที่ 21 จากแบบอิงเนื้อหาเป็นตามความสามารถภูมิทัศน์การสอนที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้เกิดความท้าทายอย่างมากโรงเรียนอิสลามหลายแห่งยังคงยึดหลักการสอนตามเนื้อหาแบบดั้งเดิม ที่จะกำจัดอุปสรรคในการเรียนรู้และเปิดรับการศึกษาสมัยใหม่

2.2 ร่วมออกแบบ Design ใช้กิจกรรมการเดินทางเมืองสายบุรี โดยมีวิธีการลงพื้นที่ศึกษาแหล่งเรียนรู้ในอำเภอสายบุรี และร่วมกันออกแบบการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม เพื่อออกแบบกิจกรรมการจัดการแหล่งเรียนรู้จากกิจกรรม Analyze ผลการออกแบบพบว่า การจัดการแหล่งเรียนรู้สำหรับครู จำนวน 5 แหล่งเรียนรู้ โดยจำแนกแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม ดังนี้ 1. แหล่งเรียนรู้ด้านศาสนาสถาน ได้แก่ มัสยิดรายา 2. แหล่งเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ปรากฏเรือกอลและจำลอง 3.แหล่งเรียนรู้ด้านอาหารท้องถิ่น ได้แก่ โรงงานการทำบูดู 4. แหล่งเรียนรู้ด้านสถาปัตยกรรม ได้แก่ วังพิพิธภักดี และ 5. แหล่งเรียนรู้ด้านประเพณีท้องถิ่น ได้แก่ ผู้รู้การทำอาซูรอ ซึ่งแหล่งเรียนรู้เหล่านี้เป็นวิถีมุสลิมในพื้นที่อำเภอสายบุรีที่ครูผู้สอนต้องการศึกษาและนำไปสู่การบูรณาการการจัดการแหล่งเรียนรู้ดังกล่าวในรายวิชาที่ครูรับผิดชอบปฏิบัติการสอน สอดคล้องกับงานวิจัยของ ดานิยา มาแฉ และซัมซู สาอุ (2566) เรื่อง การพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือเพื่อพัฒนาแหล่งเรียนรู้นอกโรงเรียนสำหรับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ซึ่งพบว่า ครูผู้สอนสามารถใช้เครือข่ายการเรียนรู้ในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้นอกโรงเรียนใน โดยออกแบบและทดลองใช้แผนการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการแหล่งเรียนรู้เมืองสายบุรีด้วยแนวคิด “ชมวัง-ชิมอาหาร-सानสัมพันธ์ฉันท์มิตร-สร้างสังคมพหุวัฒนธรรม” นำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการในรายวิชาต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

2.3 ร่วมพัฒนา Develop ใช้กิจกรรม Coach teaching เป็นกระบวนการพัฒนาแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม โดยผู้วิจัยนำเสนอแนวคิดการจัดการเรียนรู้ด้วยตนเอง (SDL) และนำเสนอตัวอย่างแผนการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ จากนั้นให้ครูผู้สอนร่วมออกแบบ โดยใช้ข้อค้นพบจากกิจกรรม Design เลือกจากแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมที่สอดคล้องกับสาระวิชาที่ตนเองรับผิดชอบ ร่วมกันคิดกิจกรรมให้สอดคล้องกับแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม ได้เป็นกิจกรรม “ชมรมสียิด -ชิมอาหาร -สานภูมิปัญญา -สร้างสังคมวัฒนธรรม - ตามวิถีมุสลิม” โดยมีเนื้อหา ชื่อสาระ ชื่อแหล่งเรียนรู้ วัตถุประสงค์ สื่อการเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนรู้ และการวัดการประเมินผล จากนั้นให้ร่วมกันนำเสนอ เพื่อวิพากษ์และให้ข้อเสนอแนะ โดยมีผู้วิจัยเป็นผู้จัดบันทึกและรวบรวมข้อมูล ผลจากการจัดกระบวนการดังกล่าว พบว่า ครูผู้สอนมีการบูรณาการการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมกับรายวิชาที่สอดคล้องกัน ทำให้พัฒนาออกแบบแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม ได้แก่ 1. รายวิชาศาสนาและหน้าที่พลเมืองกับแหล่งเรียนรู้มัสยิดรายา 2. รายวิชาสุขศึกษา พลศึกษากับแหล่งเรียนรู้โรงงานการทำบูดู 3. รายวิชาศิลปศึกษากับแหล่งเรียนรู้บ้านปราชญ์เรือกอและจำลอง 4. รายวิชาศิลปศึกษากับแหล่งเรียนรู้วังพิพิธภักดี และ 5. รายวิชาศาสนาและหน้าที่พลเมืองกับแหล่งเรียนรู้ผู้รู้การทำอาซูรอ ซึ่งกิจกรรมที่ครูผู้สอนได้ร่วมพัฒนานั้นสอดคล้องกับวิถีมุสลิมเป็นส่วนสำคัญในการจัดการเรียนการสอนสำหรับมุสลิม (Muslim education) (Aree and Rahman, 2016) และถือเป็นความท้าทายที่จะนำวิถีดังกล่าวมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนในปัจจุบัน (Uyuni and Adnan, 2020) โดยวิถีมุสลิมนั้นประกอบด้วยกิจกรรมตั้งแต่เกิดจนถึงเสียชีวิต ซึ่งในแต่ละช่วงเวลาของชีวิต ก็จะมีกิจกรรมและแหล่งเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องมากมาย

2.4 ร่วมนำไปใช้ Implement ใช้กิจกรรม Let's go โดยให้ครูผู้สอนนำแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครู (ร่าง) และนำไปใช้สอนในรายวิชาที่ตนเองรับผิดชอบกับผู้เรียนและครู ร่วมกันเสนอเพื่อวิพากษ์ ผลการใช้แผนการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครู และให้ข้อเสนอแนะ โดยมีผู้วิจัยเป็นผู้จัดบันทึก สังเกตการณ์ และรวบรวมข้อมูล ผลจากการจัดกระบวนการดังกล่าว พบว่าแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครูส่วนใหญ่มีปัญหาและอุปสรรคใน ส่วนช่วงเวลาที่ผู้เรียนมาพบกลุ่มในรายวิชาไม่พร้อมกัน ทำให้กิจกรรมการสอนไม่เป็นไปตามที่ตั้งไว้และความพร้อมในการเรียนรู้ของผู้เรียนไม่เท่ากัน ทำให้การดำเนินการตามแผนมีการคลาดเคลื่อนบ้าง ปัญหาดังกล่าวพบเจอเป็นส่วนใหญ่ในงานวิจัยเชิงปฏิบัติการหรืองานวิจัยเชิงวิจัยและพัฒนา เช่น งานวิจัยของกัญเกียรติ แดงสีดา (2563) ศึกษาสภาพ แนวทางการบริหารและความเป็นไปได้ของการนำแนวทางการบริหารแหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษายุคดิจิทัล พบว่า ด้านการสรุปรายงานผล ปรับปรุงและแก้ไขการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ ควรให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานทุกขั้นตอนตามรูปแบบของ

PDCA ส่งเสริมและความเป็นไปได้ในการนำแนวทางการบริหารแหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษาไปปฏิบัติ ตามกระบวนการบริหารแหล่งเรียนรู้ภายในสถานศึกษา

2.5 ร่วมประเมินผล Evaluate โดยใช้กิจกรรม Take lessons ในการถอดบทเรียนของ ครูผู้สอน ให้สะท้อนผลการนำแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครูฉบับร่างที่ได้ไปใช้นำมา พัฒนาและปรับปรุงอีกครั้ง โดยใช้ข้อมูลสะท้อนกลับจากบันทึกหลังสอนของครูผู้สอน จากนั้นมีการ ประเมินแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้ของครูจากผู้เชี่ยวชาญทั้ง 3 ท่าน พบว่ามีผลการประเมินคุณภาพอยู่ใน ระดับดี และได้แผนการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม (ฉบับปรับปรุง) จากนั้นผู้วิจัยได้มีการประเมิน ทักษะของครูในการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม จากการพัฒนาแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้ของครู โดยให้ครู เป็นผู้ประเมินทักษะของตนเองและผู้วิจัยประเมินครู พบว่าผลการประเมินโดยภาพรวมอยู่ในระดับดี ซึ่งสะท้อนถึงประสิทธิผล (Efficiency) ผลของ แนวคิดการประเมินผลการพัฒนาบุคลากรด้วย Kirk-Patrick Model ซึ่งแบ่งการประเมินประสิทธิผลของการพัฒนาบุคลากรใน 2 ระดับ (สุธี ปิงสุทธิวงศ์, 2558) ได้แก่ ระดับที่หนึ่ง ปฏิกริยาของผู้เข้ารับการอบรม (Reaction) เมื่อสิ้นสุดการฝึกอบรมเป็นอย่างไรบ้าง ซึ่งได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่ม และระดับที่สอง (Learning) ผู้เข้ารับการอบรมได้เรียนรู้อะไรบ้าง จากการฝึกอบรม ซึ่งได้ข้อมูลจากการจัดเวทีถอดบทเรียน

2.6 ร่วมขยายผล Scale-up โดยจัดเวทีนำเสนอด้วยกิจกรรม Learning Exchange ของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ครูผู้สอน ผู้นำศาสนา และผู้นำชุมชน เสนอต่อผู้บริหารเพื่อหาแนวทางการขยาย ผลกลไกการนำกระบวนการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมที่พัฒนาไปใช้ให้เกิด ประโยชน์ต่อผู้บริหาร ครู ผู้เรียน ชุมชนและเครือข่าย เพื่อนำไปสู่การจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมที่มี ประสิทธิภาพต่อไป สอดคล้องกับงานวิจัยของกมลวรรณ คุณาสวัสดิ์ (2560) ได้ศึกษาแนวทางการบริหาร และการจัดการแหล่งเรียนรู้ ที่ส่งเสริมการจัดการเรียนการสอน พบว่า สภาพการบริหารและการจัดการ แหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการจัดการเรียนการสอน มีปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการบริหารและการจัดการ แหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการจัดการเรียนการสอน คือ 1) ปัจจัยด้านบุคลากร 2) ปัจจัยด้านงบประมาณ 3) ปัจจัยด้านทรัพยากร และ 4) ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ และผลการศึกษาแนวทางการบริหารและ การจัดการแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการจัดการเรียนการสอน ได้แก่ 1) การวางแผนการใช้แหล่งเรียนรู้ 2) การปฏิบัติตามแผนการใช้แหล่งเรียนรู้ 3) การติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผล และ 4) การพัฒนา ปรับปรุงแก้ไข ข้อบกพร่อง

จะเห็นได้ว่า กระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) เพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีภูมิสังคม สำหรับครูแต่ละชั้นตอนนั้นมีส่วนส่งเสริมให้ครูผู้สอนได้แลกเปลี่ยนความรู้ ทักษะ และการมีส่วนร่วม เปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมและแสดงความคิดเห็น ระดมความคิดร่วมกันในการกำหนดปัญหาและ ร่วมกันวางแผน เพื่อแก้ปัญหาร่วมกัน ซึ่งการมีส่วนร่วมในการนำปัญหาของตนเอง มาแลกเปลี่ยน กับผู้เข้าร่วมอบรมที่มีประสบการณ์ร่วม (Shared experiences) ในปัญหาเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องกับ งานวิจัยของพิมพ์พิชญชัญ สุภายอง (2563) ศึกษาการพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการ บริหารสถานศึกษา ด้านการบริหารวิชาการ ได้มีการจัดทำแผนร่วมกับคณะกรรมการสถานศึกษา มีการ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดหลักสูตรท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลการแก้ไข หลักสูตรการเรียนซ่อมเสริม และมีการส่งเสริมปราชญ์ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนการสอน

3. ผลการใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีภูมิสังคมสำหรับครู

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการเปิดโอกาสให้ครูผู้สอนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายได้มีส่วนร่วมในการ ปรีกษาหารือ โดยมีกระบวนการ 6 ขั้นตอนคือ ร่วมวิเคราะห์ ร่วมออกแบบ ร่วมพัฒนา ร่วมนำไปใช้ ร่วมประเมินผล และร่วมขยายผล ซึ่งแต่ละชั้นตอนนั้นมีส่วนส่งเสริมให้ครูผู้สอนได้แลกเปลี่ยนความรู้ ทักษะ และการสร้างเครือข่าย แต่ละชั้นตอนได้เปิดโอกาสให้ทุกคน ได้มีส่วนร่วมและแสดงความคิดเห็น ระดมความคิดร่วมกันในการกำหนดปัญหาและร่วมกันวางแผนเพื่อแก้ปัญหาร่วมกัน ซึ่งการมีส่วนร่วมใน การนำปัญหาของตนเองมาแลกเปลี่ยนกับผู้เข้าร่วมอบรมที่มีประสบการณ์ร่วม (Shared experiences) ในปัญหาเดียวกัน ซึ่งเป็นแนวทางการจัดการการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ โดยกล่าวถึง เทคนิคฝึกอบรมซึ่งเน้น การเรียนรู้โดยอาศัยประสบการณ์ (Experiential techniques) ทำให้ผู้รับการอบรมได้มีโอกาสผสมผสาน ความรู้ใหม่กับประสบการณ์เดิม ที่มีอยู่ทำให้การเรียนรู้ที่ได้รับใหม่นั้นมีความหมายเพิ่มเติมขึ้นอีก ซึ่งใน กระบวนการนี้ ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมกับผู้เข้ารับการอบรมในกระบวนการค้นหาความจริงที่เรียกว่า ผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ (Facilitator) ซึ่งมีส่วนช่วยรักษาหรือเสริมสร้างประสบการณ์ภายใน ซึ่งจะทำให้ผู้ใหญ่ก็เรียนรู้ได้มากขึ้น ดังนั้นในชั้นตอนนี้ได้สร้างการเรียนรู้ที่คำนึงถึงด้านความแตกต่าง ระหว่างบุคคลของผู้ใหญ่ และการใช้ประสบการณ์มาแบ่งปัน ซึ่งจะมีคุณค่าเหมาะสมกับธรรมชาติ การเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (ปิยะ ศักดิ์เจริญ, 2558)

นอกจากนี้ ในกระบวนการขั้นตอนต่าง ๆ นั้น ครูผู้สอนได้ร่วมกันนำเสนอประสบการณ์เกี่ยวกับปัญหาในโรงเรียนของตนเอง ทำให้ได้รายละเอียดของปัญหาและแนวทางการแก้ไขจากประสบการณ์ของแต่ละคน การเปิดพื้นที่ดังกล่าวสอดคล้องกับ McCarthy (2015) ที่กล่าวถึงการเข้าใจปัญหาของนักเรียนนั้น จะเพิ่มประสบการณ์การขับเคลื่อนการเรียนรู้ของนักเรียน (Student-driven learning experiences) และนำไปสู่การจัดการเรียนการสอนหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ดีขึ้น ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าขั้นตอนดังกล่าวมีความสำคัญอย่างมากที่จะสร้างการเรียนรู้และแบ่งปันประสบการณ์ของครูเป็นงานแบบร่วมมือรวมพลังที่สามารถสร้างชุมชนการเรียนรู้ในวิชาชีพครู (PLC) เพื่อมุ่งมั่นแก้ไขปัญหาของผู้เรียน และผู้วิจัยได้ประเมินทักษะของครูในการจัดการแหล่งเรียนรู้โดยกระบวนการแบบมีส่วนร่วม ทำให้ครูเกิดทักษะด้านการเขียนแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม ทักษะด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่สร้างสรรค์ ทักษะด้านความร่วมมือ ซึ่งเป็นทักษะหนึ่งของทักษะครูในศตวรรษที่ 21 ที่สอดคล้องกับงานวิจัยของ ลัดดาวัลย์ สะอึ้งทอง (2564) ที่ได้ศึกษาแนวทางพัฒนาทักษะการจัดการเรียนรู้ของครู ใน ศตวรรษที่ 21 พบว่า ครูมีความต้องการในการพัฒนาทักษะการจัดการเรียนรู้ของครู และแนวทางการพัฒนาทักษะการจัดการเรียนรู้ของครูในศตวรรษที่ 21 ควรมีการส่งเสริมให้ครูประเมินผลการใช้สื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีทางการศึกษาแต่ละภาคเรียน เพื่อนำผลการประเมินมาปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ ควรมีการส่งเสริมให้ครูวัดและประเมินผลการจัดการเรียนการสอนโดยใช้วิธีการที่หลากหลาย รวมทั้งกระบวนการแบบมีส่วนร่วมจากงานวิจัยนี้ ทำให้ครูผู้สอนมีแนวคิดและเข้าใจถึงวิถีมุสลิมที่มีความสำคัญยิ่งต่อการนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนให้แก่ผู้เรียน เพื่อสอดคล้องกับความเป็นวิถีอิสลามที่ควรนำมาปฏิบัติตามหลักการศาสนาอิสลาม เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของตัวครูผู้สอนเองและผู้เรียนในการนำวิถีมุสลิมมาใช้ในการดำเนินชีวิตตามวิถีอิสลาม โดยยึดอัลกุรอานและซุนนะฮ์เป็นแนวปฏิบัติ เช่น การมีส่วนร่วมสู่ความเป็นวิถีมุสลิม อัลลอฮ์ ﷻ ได้ตรัสไว้ในคัมภีร์อัลกุรอานว่า

“และกิจการของพวกเขามีการปรึกษาหารือระหว่างพวกเขา”

(อิซซุรอ 42 : 38)

และพระองค์ยังได้ตรัสอีกว่า

“และจงปรึกษารื้อกับพวกเขาในกิจการทั้งหลาย ครั้นเมื่อเจ้าได้ตัดสินใจแล้ว ก็จงมอบหมายแต่ อัลลอฮ์ ﷻ เถิด แท้จริง อัลลอฮ์ ﷻ ทรงรักใคร่ผู้มอบหมายทั้งหลาย”

(อาละอิมรอน 3 : 159)

นอกจากนี้ยังมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของงานของ รอชิ นุ้ยไหนด (2562) ได้พัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาหน่วยบูรณาการอิสลามของผู้เรียนระดับปฐมวัย ทัศนศึกษาโรงเรียนมัธยมอนวิทยา จังหวัดสงขลา ซึ่งพบว่าวิถีชีวิตของมุสลิมในเขตตำบลนาทับ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ซึ่งมีกิจกรรมการดำเนินชีวิตนับตั้งแต่ตื่นนอนตอนเช้า การประกอบอาหาร การประกอบอาชีพ การพักผ่อนหย่อนใจ การประกอบศาสนกิจ หรือกิจกรรมประเพณีต่าง ๆ ในชุมชนนั้น สามารถนำมาใช้ประกอบกิจกรรมการเรียนรู้อิสลามศึกษาให้กับนักเรียนได้

นอกจากนี้ เมื่อประเมินความพึงพอใจหลังเสร็จสิ้นกิจกรรมครบทุกกระบวนการ พบว่าความพึงพอใจของครูต่อกระบวนการแบบมีส่วนร่วม โดยภาพรวมแล้วมีคะแนนเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}=4.20$, S.D.= 0.76) ซึ่งผู้วิจัยคิดว่าผลการวิจัยเป็นเช่นนี้ เพราะกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) ที่สร้างขึ้นมาออกแบบกิจกรรมให้สอดคล้องกับธรรมชาติของวัยผู้ใหญ่ (ปิยะ ศักดิ์เจริญ, 2558) โดยเน้นการฝึกปฏิบัติและการประเมินด้วยตนเอง โดยกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) ที่พัฒนาขึ้นนี้มี ความชัดเจน การใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย อีกทั้งยังสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของผู้เรียนได้ ด้วยจุดเด่นของกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) ตามที่กล่าวมานี้ ทำให้ครูเกิดความพึงพอใจต่อการเข้าร่วมกระบวนการดังกล่าวที่พัฒนาขึ้นมา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ฟาฮิล กือแฉ (2560) รอชิ นุ้ยไหนด (2562) นภาวัลย์ ภัทรธิกุล และ ชัมชู สาอุ (2564) และ ดานียา มาแฉ และชัมชู สาอุ (2566) ที่พบว่า ครูที่เข้าร่วมกิจกรรมหรือการอบรมที่ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเสริม นั้น มีการเรียนรู้เรียนรู้เชิงบวกและสะท้อนความพึงพอใจในการเข้าร่วมกิจกรรมในระดับสูง

4. ผลการศึกษาการนำไปใช้ในการขยายผลสู่สถานศึกษา

ผลจากกระบวนการร่วมประเมินผล Scale-up ของกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) ของการจัดเวทีนำเสนอ Learning Exchange ต่อผู้บริหารเพื่อหาแนวทางการขยายผลสู่สถานศึกษา การนำกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) ที่พัฒนาไปใช้ในสถานศึกษาร่วมกับชุมชน และขยายผลไป นำสู่การจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีอิสลามที่มีประสิทธิภาพต่อไป พบว่า กลไกการพัฒนาสู่การขยายผลการนำกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) ไปใช้กับสถานศึกษา พบว่า กลไกการพัฒนาขยายผลประกอบด้วย 4 ด้าน คือ

1) ด้านการบริหารจัดการ (Management) ได้แก่ การวางแผนงานด้านการจัดการ แหล่งเรียนรู้ร่วมกับชุมชนโดยนำสู่แผนปฏิบัติการประจำปีของสถานศึกษาโดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายงาน การสร้างแบบอย่างครู (Teacher model) ในการขยายผลสู่บุคลากรครู สังกัด ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี การกำหนดนโยบายสถานศึกษาในการใช้แหล่งเรียนรู้ร่วมกับหลักสูตรท้องถิ่น การจัดทำข้อมูลสนเทศด้านแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา เพื่อการพัฒนาหลักสูตร ให้สอดคล้องกับการจัดการแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ หัสณีย์ เจนจบ (2563) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการศึกษาของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก สังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เขตอำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี พบว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการจัดการศึกษามุ่งการสร้างความร่วมมือกัน ทั้งหมด 6 ด้าน คือ 1. ด้านการบริหารจัดการ 2. ด้านบุคลากร 3. ด้านอาคารสถานที่ 4. ด้านวิชาการและกิจกรรมตามหลักสูตร 5. ด้านการมีส่วนร่วม และ 6. ด้านภาคีเครือข่าย ทุกภาคส่วน มีการพัฒนารูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เป็นระบบ ย่อมสามารถนำไปใช้ได้จริง ทำให้เกิดการพัฒนามีประสิทธิภาพ

2) ด้านวิชาการ (Academic) ได้แก่ การนำกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) ที่ได้รับการพัฒนาไปจัดในโครงการกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนในด้านแหล่งเรียนรู้พัฒนาธรรม ที่ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ใฝ่รู้ ใฝ่เรียนอย่างต่อเนื่อง จัดโครงการพัฒนาศักยภาพครูผู้สอน โดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมไปบูรณาการกับแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้บูรณาการในสาระทุกรายวิชาต่างๆ ร่วมกับชุมชนในพื้นที่ การจัดการแหล่งเรียนรู้ให้บูรณาการทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ ให้ครูผู้สอนเขียนแผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการกับแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ และการพัฒนาต่อยอดแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมโดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมให้กับผู้เรียน ในการจัดทำโครงสร้างหลักสูตรท้องถิ่น ในส่วนรายวิชาแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมศึกษา ซึ่งเป็นรายวิชาเลือกเสรี ของศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอสายบุรี ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพิมพ์พิชมณูช สุภายอง (2563) ทำการศึกษาการพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการบริหารสถานศึกษา พบว่า ด้านการบริหารวิชาการ ได้มีการจัดทำแผนร่วมกับคณะกรรมการสถานศึกษา การมีส่วนร่วมในการจัดหลักสูตรท้องถิ่น การมีส่วนร่วมติดตามประเมินผล และส่งเสริมปราชญ์ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนการสอน

3) ด้านแรงจูงใจ ได้แก่ สถานศึกษาควรมอบรางวัลหรือเกียรติบัตรแก่บุคลากรครูที่ใช้แหล่งเรียนรู้ภายในและภายนอกสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ สร้างสื่อแรงจูงใจเกี่ยวกับกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) ในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อออนไลน์ การสร้างขวัญ

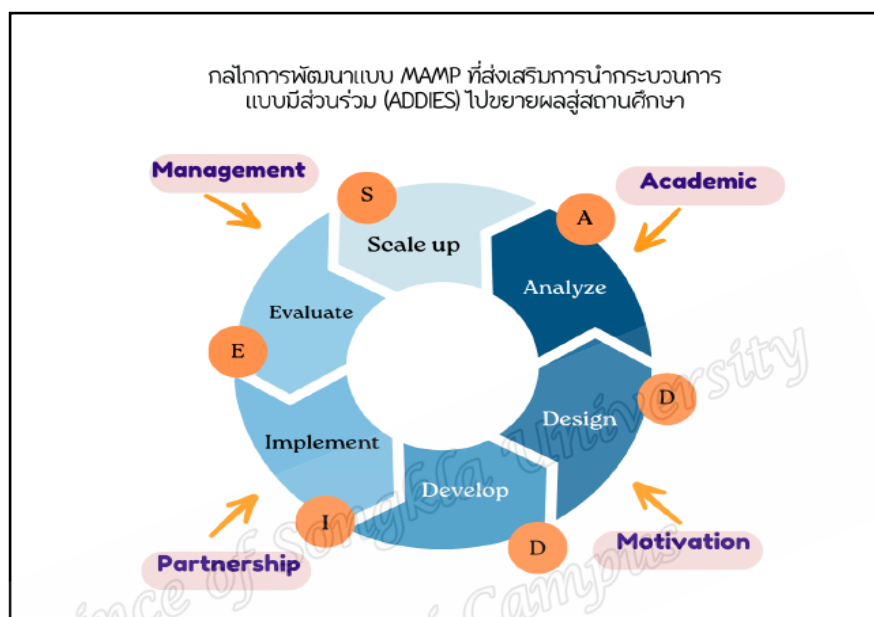
กำลังใจให้กับครูผู้สอน สังกัดศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี :ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วัชรวิศ เจริญกุล (2563) ได้ศึกษาแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของครูโรงเรียนบ้านยางสูง พบว่าสภาพการอยู่ร่วมกัน การปรับสภาพการทำงานให้เหมาะสมกับวิธีการและทัศนคติของบุคคล ความดึงดูดใจเชิงสังคมต่อหน่วยงาน การมีส่วนร่วมในการทำงานอย่างกว้างขวาง สิ่งจูงใจที่เป็นวัตถุประสงค์และสิ่งจูงใจที่เกี่ยวกับโอกาสของบุคคล อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ อมรภักดิ์ ปิ่นกำลัง (2562) ศึกษาแนวทางการส่งเสริมการบริหารแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียนเรียนรวม ได้แก่ 1) ส่งเสริมการยอมรับในความรู้ความสามารถของผู้ร่วมงาน 2) ความยึดมั่นผูกพันให้การสนับสนุนให้ผู้ร่วมงานเข้ารับการฝึกอบรมเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถอย่างต่อเนื่อง เพื่อการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพและเป็นระบบ 3) การตั้งเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน ด้วยการเปิดให้โอกาสการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและปรับปรุง พัฒนา การวางแผนและประเมินผลร่วมกัน โดยใช้วิธีการร่วมกำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และสร้างความตระหนักในการทำงานร่วมกัน 4) เปิดโอกาสผู้ร่วมงานได้แสดงความสามารถและแสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการปฏิบัติงาน เพื่อพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาตามแผนดำเนินงานของโรงเรียนต่อไป

4) ด้านภาคีเครือข่าย (Partnership) ได้แก่ การพัฒนาความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายในชุมชนในการจัดการแหล่งเรียนรู้ การติดต่อประสานงานกับหน่วยงาน เช่น สำนักงานวัฒนธรรม สำนักงานพัฒนาชุมชน เพื่อนำกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) ไปใช้ในการจัดโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ได้ให้เกิดประโยชน์ร่วมกับชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาเครือข่ายอย่างมืออาชีพ (Professional network) ซึ่งจะสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับการจัดการศึกษาในโรงเรียนโดยสร้างเครือข่ายวิชาชีพ (PLC) ต่อไปได้ (Katz, Earl, Jaafar, and Elgie, 2008) แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับผลงานวิจัยที่สะท้อนถึงความสำคัญของการ “ขยาย” โครงการหรือกิจกรรมด้วยการ “ขยาย” เครือข่ายในชุมชนเช่นงานวิจัยของ วุฒินันท์ นามนาค (2559) ที่พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า มีจำนวน 4 ด้าน คือ ด้านการวางแผน ด้านการประสานงาน ด้านการจัดหาทรัพยากร และด้านการประเมินผล โดยรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการวางแผน รองลงมาคือ ด้านการประเมินผล ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดคือ ด้านการประสานงาน หรืองานวิจัยของ ดานีญา มาแฉะ และซิมซู สาอุ (2566) ที่พัฒนาชุดฝึกอบรมพัฒนาขึ้นด้วยแนวคิด การพัฒนาเครือข่าย โดยมีกระบวนการ 6 ขั้นตอนคือ ขั้นตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย ขั้นประสานหน่วยงาน/องค์กรเครือข่าย ขั้นสร้างพันธมิตรความร่วมมือกัน ขั้นบริหารจัดการเครือข่าย

ขั้นพัฒนาความสัมพันธ์ และขั้นรักษาความสัมพันธ์ ซึ่งพบว่า การสร้างเครือข่ายดังกล่าวทำให้ครูผู้สอนสามารถพัฒนาคู่มือกิจกรรมเดินเมืองสายบุรีสำหรับนักเรียนได้ และยังมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ อับดุลคอเล็ด เจาะแต (2557) ได้ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน พบว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนประกอบด้วยวิธีการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้ประสบผลสำเร็จ และการศึกษาลำดับขั้นในสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของตนเอง กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน ตัวแทนกลุ่มอาชีพ และตัวแทนครัวเรือน และพบว่า บริบทของชุมชนปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนที่ส่งผลต่อการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนให้ประสบผลสำเร็จพบว่า บริบทของชุมชน ปัจจัยส่งผลต่อการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนประสบผลสำเร็จประกอบด้วย (1) ภาวะผู้นำ (2) ผู้นำศาสนา (3) วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน (4) ทูทางสังคม และ (5) การสร้างแรงจูงใจ

ซึ่งผู้วิจัยคิดว่า กลไกการขยายผลการนำกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) ไปใช้ในสถานศึกษา ถือเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างแรงจูงใจในการพัฒนาศักยภาพครูที่ควรพัฒนาในการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมร่วมกับชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ที่สามารถนำไปขับเคลื่อนให้เกิดประโยชน์ต่อผู้บริหาร ครู ผู้เรียน ชุมชนและเครือข่าย ซึ่งกลไกดังกล่าวสอดคล้องกับข้อค้นพบของ Assalihee and Boonsuk (2020) ที่พบว่าใช้กลยุทธ์การจัดการสอนหกประการ เพื่อขับเคลื่อนการศึกษาอิสลาม ได้แก่ เน้นความแตกต่างระหว่างบุคคล การบูรณาการเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร การเชื่อมโยงประสบการณ์นอกชั้นเรียน การเชื่อมโยงท้องถิ่นกับความเป็นสากล บูรณาการวิทยาศาสตร์และการพิจารณาการประเมินที่ทันสมัย นอกจากนี้ผลการวิจัยพบว่าทัศนคติของอิสลามศึกษาครูส่วนใหญ่ยึดติดกับรูปแบบการสอนแบบเดิม โดยอาศัยเนื้อหาสาระที่เป็นเช่นนั้นเกี่ยวข้องกับความต้องการของสังคมโลกน้อยลง และกระบวนการพัฒนายังคงอยู่ไม่ชัดเจนอย่างมีนัยสำคัญ ดังนั้นความท้าทายทั้ง 3 ประการนี้จึงเป็นอุปสรรคสำคัญที่สุดปัจจัยด้านความสามารถในการสอนและความสามารถในการปรับตัวที่ขัดขวางการพัฒนาการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองโลกแห่งศตวรรษที่ 21 ซึ่งการวิจัยในครั้งนี้ได้นำกระบวนการมีส่วนร่วมของครูร่วมกับชุมชนในการพัฒนากิจกรรมดังกล่าว ซึ่งเป็นแนวทางที่ช่วยพัฒนาการจัดการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพ

จากผลการอภิปรายผลข้างต้น ผู้วิจัยได้สรุปแนวทางการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมโดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) สำหรับครูสังกัดศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ร่วมกับกลไกการขยายผลสู่สถานศึกษา (MAMP) ดังภาพประกอบ 5.1

ภาพประกอบ 5.1 กลไกการพัฒนาแบบ MAMP ที่ส่งเสริมการนำกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) ไปขยายผลสู่สถานศึกษา

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครู โดยกระบวนการแบบมีส่วนร่วม สังกัดศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี มีข้อเสนอแนะดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะจากการทำการวิจัย

ในการนำจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครู โดยกระบวนการแบบมีส่วนร่วม สังกัดศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ไปใช้ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1) ผลการศึกษาพบว่า ผลการใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) ของครูในการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม ทำให้เกิดทักษะด้านการเขียนแผนการจัดการแหล่งเรียนรู้ ด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้ และด้านความร่วมมือ ได้รับการประเมินคุณภาพระดับดี ($\bar{x} = 4.18$, S.D.=0.80) ทำให้มีประโยชน์ในด้านพัฒนาการจัดการเรียนรู้ของครูที่สามารถเป็นแนวทางออกแบบแผนการจัดการเรียนรู้ตามสาขาที่เกี่ยวข้อง จึงเสนอแนะให้สถานศึกษานำกระบวนการแบบมีส่วนร่วมไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง

2) ผลการศึกษาพบว่า ครูมีทักษะกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) ในการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม โดยได้รับการประเมินคุณภาพระดับดี ($\bar{x} = 3.96$, S.D.=0.68) ทำให้มีประโยชน์ในด้านพัฒนาศักยภาพครู ด้านทักษะครูในศตวรรษที่ 21 จึงเสนอแนะให้สถานศึกษานำกระบวนการแบบมีส่วนร่วมนี้ไปปรับใช้ในการจัดโครงการพัฒนาทักษะการจัดการเรียนรู้ของครูใน ศตวรรษที่ 21 ให้สอดคล้องกับบริบทของศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี เพื่อส่งเสริมให้ครูผู้สอนมีการจัดการเรียนการสอนโดยใช้วิธีการที่หลากหลาย

3) กระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) สามารถนำไปบูรณาการเพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้สู่สังคมพหุวัฒนธรรม เป็นแนวทางในการบริหารสถานศึกษาด้านการจัดการแหล่งเรียนรู้ จึงเสนอแนะให้สถานศึกษานำกระบวนการแบบมีส่วนร่วมนี้ไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบทสถานศึกษา เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีทักษะในการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม

4) ผลการศึกษากลไกการนำกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) ไปขยายผลสู่สถานศึกษา พบว่า กลไกการพัฒนาแบบ MAMP ประกอบด้วยกลไกด้านการบริหารจัดการ (Management) กลไกด้านวิชาการ (Academic) กลไกด้านกลไกด้านแรงจูงใจ (Motivation) และภาคีเครือข่าย (Partnership) จึงเสนอแนะให้สถานศึกษานำไปใช้ปรับใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ในการขับเคลื่อนการขยายผลการนำกระบวนการแบบมีส่วนร่วมไปใช้ให้เกิดประสิทธิภาพต่อการพัฒนาองค์กรอย่างยั่งยืน

5) พื้นที่นวัตกรรมของแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมในอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี สามารถนำกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (ADDIES) ไปเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายในชุมชน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อสถานศึกษา ครูผู้สอน นักศึกษา สกร.อำเภอสายบุรี และภาคีเครือข่ายในพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลต่อไป

5.3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียน โดยนำกระบวนการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครู สังกัดศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ไปทดลองใช้จริงกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักศึกษาทุกระดับในศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอสายบุรี

2) นำกระบวนการแบบมีส่วนร่วมไปใช้ในการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิมสำหรับครู เพื่อขยายผลให้กับสถานศึกษาใกล้เคียง เพื่อประโยชน์สูงสุดแก่ผู้บริหาร ครู ผู้เรียน และชุมชน เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

3) ควรวิจัยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการแหล่งเรียนรู้วิถีมุสลิม โดยกระบวนการแบบมีส่วนร่วม ในสังกัดศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี

4) ควรมีการติดตามครูผู้สอนเพื่อประเมินผลประสิทธิผลของการพัฒนาบุคลากร ตามแนวคิดการประเมินของ Kirk-Patrick model (สุธี ปิงสุทธีวงศ์, 2558) โดยประเมินเพิ่มเติมในระดับที่สาม (Behavior) เพื่อศึกษาว่าผู้เข้ารับการอบรมมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปหรือไม่หลังจากฝึกอบรม อาจประเมินด้วยการสังเกต และระดับที่สี่ (Result) เพื่อศึกษาว่าการฝึกอบรมแก่บุคลากรกลุ่มนี้ส่งผลต่อการบรรลุเป้าหมายขององค์กรอย่างไร ซึ่งจะช่วยให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในองค์กร

5) การขยายแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่ครอบคลุมวิถีชีวิตของมุสลิมตั้งแต่เกิดจนเสียชีวิต (From womb to tomb) และแนวคิดการใช้ชีวิตมุสลิมในวิถีพหุวัฒนธรรม ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี